

Války, válečníci a strategie
Husitství-vrchol válečnického umění
v Čechách

Jungmannova národní akademie

JUDr. Miroslav Houška

23. 05. 2026

Léno, lenní vztah

Smlouva svobodného muže a jeho panovníka uzavřená vzdáním holdu (okázalého projevu úcty, z německého Huld, Huldigung). Po uzavření vzniká vztah lenní pán-vazal. Vazal dostává od lenního pána léno (držba půdy nebo úřadu podmíněná existencí lenního vztahu) a přísahá mu věrnost. **Léno (latinsky feudum) dává vzniknout označení celého společenského uspořádání (feudalismus)**. Leník se ve smlouvě zavazuje k několika druhům služeb: 1) **Vojenská služba** – vojenské tažení, doprovod (např. do Říma na korunovací císaře). 2) **Právní** (např. ručení za pánův dluh). 3) **Materiální** (výkupné za pána). Později byla umožněna dědičnost majetku, ustálila se lhůta v případě tažení (40 dní) a možnost vykoupení se z povinnosti. Od konce 13. století dostával rytíř povoláný k boji svým pánem za tažení nebo doprovod zapláceno. Pozn. *Rytíř vzniklo z německého ritter=jezdec.*

Rytíři-ilustrační foto

Organizace rytířstva (složení vojska)-1

Rytíř řádný byl rytíř jdoucí do boje s lenním pánem. Byl zpravidla vlastníkem „zboží“ (ves, hrad, město), ale nemuselo to tak být. Lenní pán mu nařizoval kdy, kam a jak vyzbrojen se vydá a jaký má doprovod. Mohl mít početnější (v závislosti na svém majetku vlivu a postavení), ale ne menší. Byl povinen sloužit svému pánu (nebo rovnou panovníkovi) na koni a ve zbroji. Původně byl jen bojovníkem. Postupem času se rytíři-bojovníci začali stávat pozemkovou šlechtou. Každý měl mít doprovod, který se skládal **z panoše, sluhy a pacholka**. Počty se mohly lišit, ale tyto tři osoby byly minimem. Rytíř měl dále mít minimálně 3-5 koní pro svou osobu a další koně pro doprovod.

Organizace rytířstva (složení vojska)-3

Nájemní rytíř byl najímaný mimo skupinu svého pána (viz výše) do tzv. nájemných rytířských družin. Sloužil panovníkům, pánům, církvi i městům. Smlouva určovala koho má mít u sebe za doprovod a jak má být vystrojený.

Panoš je „pod“ rytířem. Panoš byl zpravidla mladý urozený muž, který prošel výcvikem a chce být dále pasován. Může to být i starý urozený muž, kterému jeho role v družině pána vyhovuje nebo z nějakých důvodů nemůže poskočit v žebříčku výše. Panoš nastupuje do boje s rytířem a má být v řádném rytířském odění a s výstrojí.

Koně

Rytíř měl tyto typy koní: **válečný** (na kterém bojoval a účastnil se klání), **jezdecký** (na kterém se pohyboval ve volném čase) a **soumar** (který nosil jeho osobní majetek. Pozn. Soumar je označení, nikoliv druh.). Bohatí rytíři měli ještě **výstavní** koně, určené především pro přehlídky a slavnosti, do bojů však na nich nejezdili.

Organizace rytířstva (složení vojska)-3

Sluha slouží rytíři. Je přítomen na bojišti a má mít určitou zbroj a zbraně, může se účastnit boje. Může zajímat a strážit zajatce.

Pacholek stará se o koně a majetek družiny. Je přítomen na bojišti a má být ozbrojen, může se účastnit též boje, zajímat a strážit zajatce.

Pozn. **Páže**: Termín původně označoval chlapce ze šlechtické rodiny, který sloužil v domě některého z významných pánů nebo přímo na panovnickém dvoře a učil se přitom šlechtickým způsobům, etickým hodnotám (být věrný, statečný, štědrý, vybraně se chovat a oblékat, tančit) a zacházet se zbraněmi. Od 16.století jde o označení ceremoniální funkce na královském dvoře-změna v úřad, kterého bylo možné dosáhnout nejdříve ve 24 letech.

Výzbroj

Rytíř řádný: výbava rytíře a jeho doprovodu se lišila dle zámožnosti. Plná výbava rytířská: kroužková zbroj (košile, kroužkové nohy, ochrana hlavy), pláty plechové ve formě plátového kabátce (pláty, které kryjí hrud'), helma (počeštělé německé „helm“, přilba-rytíř, přilbice-pěšák=české při lebi), kopí, meč, dýka, štít, sedlo.

Panoš: v rytířském odění, výslovně se uvádí kopí.

Sluhové a pacholci: mají být vybaveni kloboukem, kroužkovou kuklou, kroužkovou košilí, ochrannými rukavicemi, kabátcem bez plátů (textilním, prošívanicí), mečem, dýkou nebo nožem.

Další složky feudální armády-1

Profesionální voják neboli žoldněř: najímán na základě smlouvy a vyplácen v hotovosti. Jednotky žoldněřů jsou tvořeny rytíři a jejich doprovodem, dále svobodnými lidmi jako profesionálními vojáky (zákopníci, střelci, pěchota). Na profesionální vojáky se spíše lze spolehnout, že dorazí včas a v určeném počtu a budou poslouchat rozkazy, než na rytíře (vazaly).

Městská hotovost-1

S rozvojem měst se od 13. století začaly ve městech tvořit kontingenty měst pro pomoc panovníkovi zvané městské hotovosti. Odvody se konaly mezi obyvateli ve věku 15-70 let. Hotovosti se mohly sbírat i ve vesnických komunitách. Sloužit alespoň několik dní v roce musel každý zdravý muž, podle čtvrtí a cechů měly jednotlivé čtvrti každý svůj díl hradeb k obraně před útokem na město. Bohatí měšťané se ze služeb vypláceli a nechávali za sebe na pochůzky chodit chudší muže, kteří to brali jako vítaný přivýdělek. Tímto způsobem postupně vznikla profesionální městská hotovost. Zbroj a zbraně si musel obstarávat každý sám, případně to zajišťoval cech. Bohatá města měla vlastní zbrojnice.

Městská hotovost-2

Od 14. stol. se na našem území kromě pěších městských oddílů královských měst vytváří také lehká a polotěžká jízda, která je součástí městských kontingentů. Mohli ji tvořit také povolání z řad poddaných s úlevami a smlouvami (rychtáři, nápravníci-uživatelé menších statků, kteří je měli k dispozici za to, že byli po dobu dospělého života k dispozici pro vojenskou službu). Městská jízda na našem území vznikla jako reakce na analogickou jízdu polskou a uherskou. V armádách jsou zařazeni také střelci. Od 15. století střelci z palných zbraní.

Výzbroj

Hotovost: v základním odění (kabátce, kroužky, klobouk), kopí, oštěp, meč, nůž, luk lehký, kuše, velké štíty pro pěší. Sekera (jako požadovaná část výzbroje) je uváděna výjimečně. Právo nosit zbraň mimo „službu“ měl jen měšťan s určitým majetkem. Byla to zpravidla prostá bodná zbraň, tesák, dýka nebo nůž. Jen opravdu bohatí měšťané nosili po vzoru šlechty i meče.

Svobodní lidé: od kompletní zbroje po různě vyjmenované zbraně a zbroje, podle jejich finanční situace. Středně majetní: kroužkové zbroje, klobouky, meče, nože. Chudší: kabátec, klobouk, meč, nůž.

Střelci: kuše nebo luky, později palné zbraně, kroužkové zbroje, helmy, klobouky, kukly kroužkové, rukavice, kabátce textilní, meče. Jízdní střelci nejméně jednoho, optimálně více koní.

Kroužková zbroj (košile)

Výcvik

Turnaje: Původně simulace bitev- utkání skupin na omezeném prostoru za účelem zajetí šlechtice z druhé strany a získání výkupného od jeho rodiny. Organizuje je vladař nebo vysoce postavený šlechtic. Poté bylo cílem získat zbraně a zbroj protivníka plus slávu a uznání. Ve 13. stol. se ustavuje stabilní program, velikost kolbiště a jeho vymezení šraňky. Obvykle probíhají dvě disciplíny. Při tzv. **tjostu** proti sobě útočili dva rytíři s kopím v plné zbroji, druhá, tzv. **melée**, představovala vlastně bitvu v malém – proti sobě se vrhaly dvě početně stejné skupiny rytířů, ale již bez braní zajatců a výkupného. **Samostatný výcvik** (v domácím prostředí) : jízda na koni, střelba z luku, boj s mečem, ale také např. umění vydržet úder protivníka. Formou výcviku byl i lov. Za pomoci otce, strýce, staršího bratra nebo jimi pověřených bojovníků (veteránů). *Pozn. Dobře vycvičený rytíř dokázal v jedné bitvě zabít až několik desítek pěšáků.*

Kodex rytířství (rytířský kodex)

Zákazy (např.):

- bít kněze
- krást dobytek
- ubližovat ženám
- zapalovat domy
- unášet a olupovat obyčejné (nevinné) lidi

Útok rytířské jízdy

Rytířské oddíly se šikovaly kolem korouhve vedoucího jezdce a navzájem se poznávaly podle **erbovních barev a znamení** zachycených na štítech, **varkočích** (pruh látky s otvorem pro hlavu, ušit z drahých látek, na kterém je erb) a **čabrákách** (ozdobná pokrývka na koně, zejména kvůli uším pro ochranu před hmyzem). Erbovní znamení se někdy samostatně odlévalo a připevňovalo na vrchol rytířské přilbice jako tzv. koruna.

Poté se seřadily do několika řad a **postupnou rychlostí** se rozjely v řadách proti nepříteli. Nejprve použili kopí, po jeho zničení meč, biják, palcát atd. Jakmile rytíř vyřadil nepřátelského jezdce tak, že spadl a zůstal ležet na zemi, dál se mu nevěnoval („nedobíjel ho“). Primárním cílem byli zdraví nepřátelé na koních. Boj vyžadoval **velmi dobré zvládnutí koně** a to zpravidla levou rukou (současně se štítem) a prostorovou orientaci („360 stupňů“) i když byl výhled omezen helmou.

Korouhev

Varkoč

Čabraka

Husitská vojska

Jižní Čechy (Tábor, Písek a další): husitské vojsko se skládalo z velice špatně vyzbrojené chudiny. Většinou vlastnili upravené zemědělské nástroje jako cepy, kosy apod. Málokdy měli alespoň prošívanici (de facto tunika z vícero navzájem prošívaných vrstev), přilbu nebo jiné ochranné prvky. Postrádali veškerý výcvik. Jejich výhodou byla jejich kázeň v kombinaci s velením, které pocházelo z řad, ve válkách již zkušené, drobné šlechty.

Praha: Již v předhusitských dobách byl každý mužský obyvatel města povinen bránit město v případě války. Museli chodit do boje i na výzvu krále jako **tzv. zemská hotovost**. V takovém případě si ale často najímali žoldnéře, aby se mohli věnovat svému civilnímu zaměstnání. I přesto disponovali Pražané poměrně slušným arsenálem. Majetnější občané vlastnili zbraně všeho druhu. Pro chudší obyvatele byla výbroj zajištěna v městské zbrojnici. Výrobci děl pobírali za svou práci plat od města a v případě válečného konfliktu byli povinni sloužit jako dělostřelci. Jednotlivým čtvrtím veleli tzv. čtvrtní hejtmani. Při válečné výpravě byl jmenován (zvolen) jeden vrchní hejtman. Např. Jan Hvězda z Vícemilic.

Východní Čechy (orebité): k husitství se hlásili především obyvatelé měst a chudší šlechta. Bohatá města disponovala zhruba stejnou výbrojí jako Praha. Východočeši byli organizováni nejprve na územním základě a svolávání jako **tzv. krajská hotovost**. V jejím čele byl nejdříve Hyněk Krušina z Lichtenburka, později zeman Diviš Bořek z Miletínka. Po svém odchodu z Tábora zde Žižka založil bratrstvo Menší Tábor.

Organizace husitského vojska-1

Základní (nejmenší) jednotka: bojový vůz s osádkou. Byl upraven tak, že měl zesílené bočnice a fošnovou desku, která se zavěšovala směrem k nepříteli. Dále prkno, které se dávalo pod vůz a byly v něm otvory pro střelce. K výbavě patřily velký štít s opěrkou a průzorem, který se stavěl do mezery mezi vozy, řetězy k připoutávání jednoho vozu k druhému, nářadí na úpravu cest a střelivo. Složení osádky bylo koncipováno tak, aby mělo určitou palebnou sílu (střelci z kuší a ručních palných zbraní), zvládlo ochranu vozu a koňského spřežení. **Nejčastěji šlo o pět střelců, dva pavézníky, čtyři cepníky a čtyři sudličníky.** Celkový počet mužů šikovaných k vozu činil 10-21 lidí, podle potřeby. Osádka měla svého "hejtmana".

Každých 10 vozů vytvářelo jednotku pod velením desátníka, jehož povinností bylo dodržovat pochodový pořádek vozů, udržovat správné vzdálenosti a bdít nad správným dorážením vozů při sestavě v hradbu.

Vozový řad: jedna celá řada vozové hradby, které velel **hejtman nad řadem.**

Celá vozová hradba: všechny vozové řady. Velel jim **hejtman nad vozy.**

Husitský vůz

Organizace husitského vojska-2

Mužstvo nezačleněné k vozům se zpravidla dělilo: roty sudličníků a cepníků, které byly trvalými celky a měly vlastní korouhve. Těm **veleli rotymajstři** nebo padesátníci. V boji se sdružovali ve větší celky (houfy), kterým veleli **setníci**. Celém celku velel **hejtman nad pěchotou**.

Husitské jezdecktvo: bylo samostatným celkem, který se dále pro konkrétní účely členil na menší jednotky. Lišilo se od těžké, pomalé a neobratné rytířské jízdy svou pohyblivostí a lehčí výzbrojí. **Ztracenci, honci:** průzkumný oddíl. **Stranci:** boční zajištění pochodujícího vojska.

Koněběrky: polní četnictvo s úkolem dozírat nad pochodovým pořádkem, zadržovat neukázněné bojovníky, kteří samovolně opustili pochodový proud, případně chytat zběhy a brát jim koně (proto koněběrky).

Dělostřelectvo: těžké palné zbraně různých typů a různého množství. Velel jim **hejtman nad puškami**.

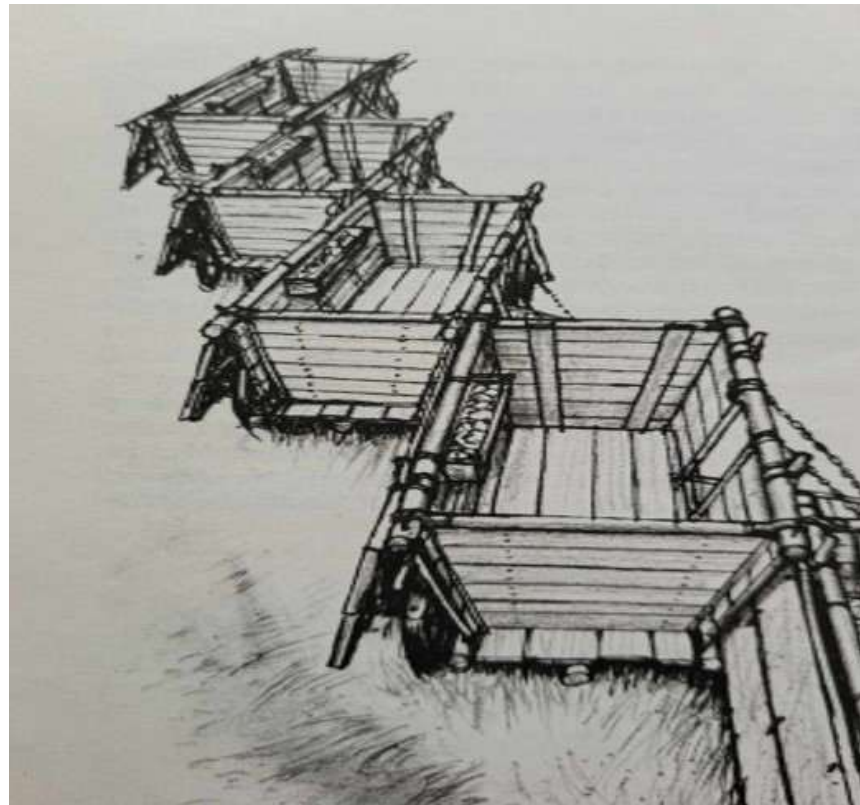
Kněží: bohoslužby, povzbuzování bojovníků. **Správce:** dokumenty, účetnictví, výzbroj, potraviny. **Písař:** zpracování písemností pro správce či hejtmány.

Polní a domácí vojska

Tábor, Praha, Žižka (sirotci).

Uvnitř rozdělení na obce a to panskou, rytířskou, městskou a robotězů (chudina). Obce dbaly o spravedlivé rozdělení kořisti a (před Žižkovým řádem) o kázeň a trestání.

Vozová hradba

Vozová hradba-pohled zevnitř

(zbraň=houfnice s náměrovým zařízením)

Vozová hradba - řady

Vozová hradba - dobové zobrazení

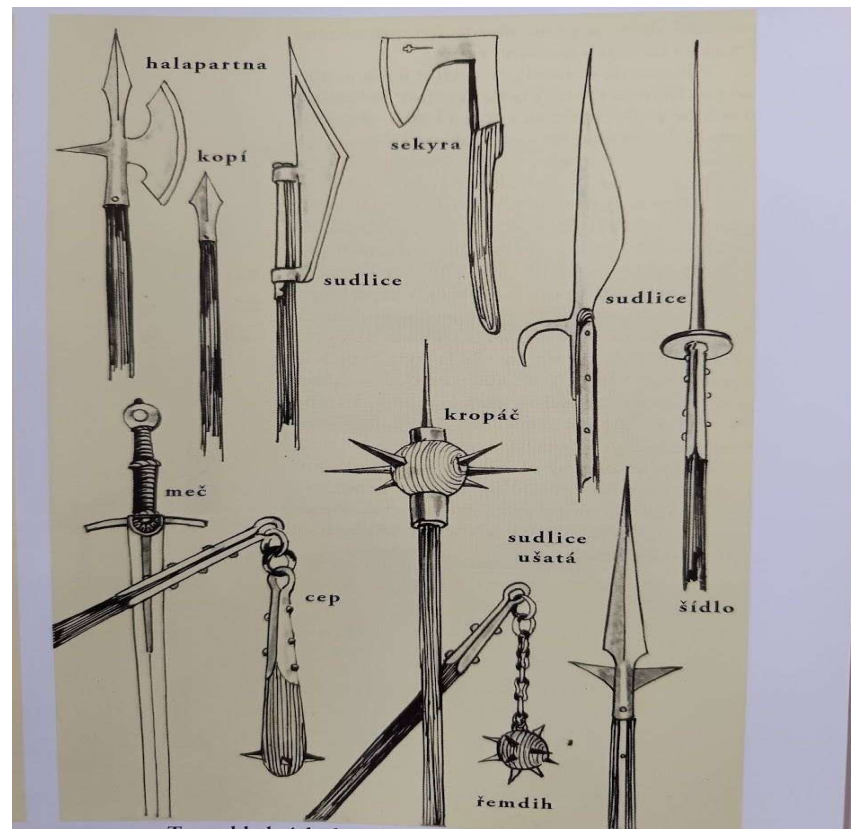
Vozová hradba – dobové zobrazení-2

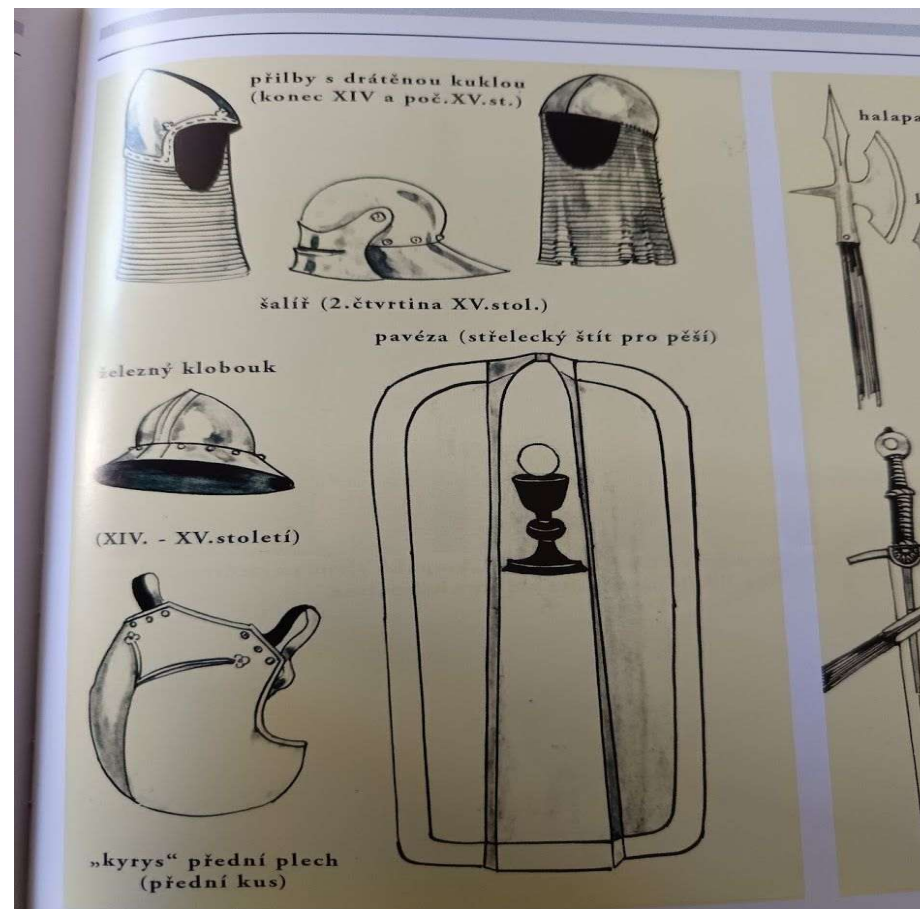
Nové zbraně a nový způsob použití zbraní již dříve známých

Nové zbraně + masové rozšíření starších zbraní

Husitská zbroj

Pavézy jako umělecká díla

Střelné a palné zbraně

Kuše (samostříl) – zbraň vystřelující mechanickou silou speciální šípy s kovovými hroty nebo kratší a těžší šípky.

Prak – zbraň z pásu kůže, který se roztočil nad hlavou a ze kterého puštěním jednoho konce vylétl kámen; praky používala hlavně práčata, děti bojující v armádě.

Houfnice – polní dělo opatřené lafetou na kolech; název podle užívání u *houfů*.

Bombarda – těžké obléhací dělo s nepojízdnou lafetou.

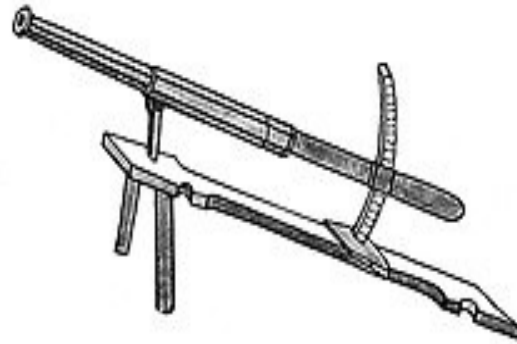
Tarasnice – dělo s malou ráží.

Hákovnice – ruční palná zbraň s hákem, který se používal k tlumení zpětného rázu.

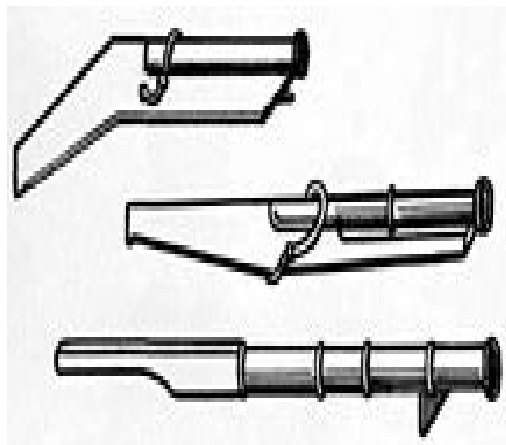
Píšťala – předchůdce pušky (pistole), s dřevěnou nebo kovovou pažbou (stvol); název podle tvaru – byla dlouhá a úzká.

Počty: cca na každých pět vozů jedno dělo.

Tarasnice

Hákovnice

Průběh bitvy – husité vs feudální rytíři-1

Husitské vojsko stojí v obraně kryto vozovou hradbou a proti nepřátelské jízdě, která jede v řadách, zahajuje boj dělostřeleckou palbou. Útočící jezdci se rozptylují a pokoušejí se dostat k vozové hradbě samostatně. Buď přímo nebo jízdou z boku. Jakmile se přiblíží k hradbě, jsou napadeni palbou husitských ručních zbraní a kuší. Pokud se jim podařilo „přilnouti“ k vozům, odráží je pěší osádky vozů, hlavně cepníci a sudličníci.

Když je nepřítel oslaben, nastává přechod do protiútoků. Z vozové hradby vyráží husitská pěchota, sudličníci a cepníci i oddíly jezdeckva, aby z boku, případně i z čela napadli nepřítele.

Nepřítel se po kratším nebo delším boji (v závislosti na počtu a stavu) dává na ústup, resp. útěk. Je důsledně pronásledován a ničen dokud to umožní přírodní (do setmění) a terénní (lesy, vodní toky) podmínky.

Průběh bitvy-husité vs. feudální rytíři-2

Účinek husitské střelby byl omezený: husité stačili vystřelit jednou, maximálně dvakrát. Část střel (zejména díky rychlosti jezdců) minula.

Rytíř, který dorazil k vozové hradbě, musel vyřešit způsob boje. Zpravidla levou rukou řídil koně a současně ovládal štít (*a pravou kopí-to vše lze současně fyzicky vydržet jen velmi omezený čas-max. desítky minut*). Pokud stál kůň čelem k vozové hradbě, tak meč byl krátký, aby dosáhl na husitské bojovníky. Když rytíř najel k hradbě levým bokem, mohl se krýt štítem, ale údery musel dávat „přes ruku“. *Štít byl přitom důležitý, neboť zatímco meč dokáže zachytit jinou zbraň, zbraně typu palcát ne*. Pokud najel k hradbě pravým bokem, mohl dávat výborně údery, ale nemohl se krýt štítem. Dále hrozilo, že rytíři jedoucí za ním, jej „přimáčknou“ i s koněm k vozové hradbě.

Předpoklad: Byť to většina literatury nezmiňuje, postupem času rytíři zřejmě útočili tak, že k vozové hradbě najížděli proudem z jedné strany, otočili se v kruhu a najeli znovu.

Husitští hejtmané

Jan Žižka z Trocnova a Kalicha

Prokop Holý

Jan Hvězda z Vícemilic

Bedřich ze Strážnice

Bohuslav ze Švamberka

Jan Řitka z Bezdědic

Jan Roháč z Dubé

a mnozí další

Žižkův vojenský řád

Definice: Zápis, programové prohlášení a kázeňský řád Žižkova východočeského svazu.

Vznik: První polovina září 1423 až listopad 1423.

Místo vzniku: Hradec Králové

Zajímavost: Jediný nalezený text je **opis z 16.století.**

Obsah

První část: čtyři pražské artikuly

Druhá část: podpisy. Ty jsou uvnitř dokumentu a ne na jeho konci (!).

První Žižka, druhý Jan Roháč z Dubé, třetí Aleš Vřešťovský z Rýznburka a následuje řada dalších jmen.

Třetí část: prohlášení podepsaných

Čtvrtá část: povinnosti a tresty

Pátá část: prosba k Bohu

Pozn. Neobsahuje nic o stavění vozové hradby a další vojenské věci. Působí tak dojmem, že část chybí.

Významné bitvy husitského období - slavné

Bitva u Sudoměře-25.3.1420

Bitva na Vítkově-14.7.1420

Bitva u Ústí nad Labem-16.6.1426

Bitva u Domažlic-14.8.1431

Bitva u Lipan-30.5.1434

Bitvy husitského období - zapomenuté

Bitva u Mladá Vožice-5.4.1420

Bitva u Poříčí nad Sázavou-19.5./20.5.1420

Bitva u Vyšehradu-1.11.1420

Čtyři pražské artikuly

- 1) **Hlásání slova Božího bez lidských příměšků.** Nikdo nesmí zasahovat do řádného kázání řádně vysvěceného kněze.
- 2) **Přijímání pod obojím způsobem.** Tzv. Laický kalich, přijímání svátosti v podobě těla i krve prostými věřícími. Vychází z Evangelia podle Jana (J 6, 53-54).
- 3) **Zákaz světského panování kněží.** Pokud církvev nedokáže sama sebe přivést k původnímu poslání, musí tak učinit světští panovníci zvenčí. Fakticky je tím míněno odnětí světského majetku (bohatství) kněžím.
- 4) **Trestání hříchů ve všech stavech.** Všichni jsme si rovni před bohem, ne před papežem, a to jak podle zákona božího, tak světského.

**„Univerzální prapor“
(Jenský kodex-vznik cca 1490-1510)**

Vavřinec z Březové **(autor Husitské kroniky)**

„Měli bílé a červené kalichy na zbroji, oděvech a zástavách.“

Táborité, táboři

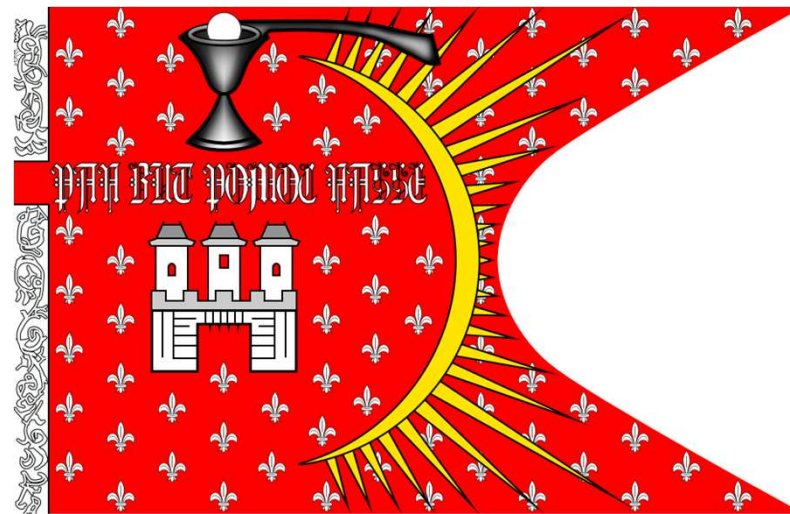
(existuje ještě verze s černým podkladem)

Tábor-město

Pražané

Sirotci

